

Єлизавета Барань

HUNGARO-UCRAINICA
УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ:
МОВНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ І МОВОЗНАВЧІ КОНТАКТИ

Монографія

Єлизавета Барань

HUNGARO-UCRAINICA
УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ:
МОВНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ І МОВОЗНАВЧІ КОНТАКТИ

Монографія

ЗУІ ім. Ф. Ракоці ІІ – ТОВ «РІК-У»
Берегове–Ужгород
2021

УДК 81'282(=161.2)(439.23)

Б 30

У монографії висвітлено питання угорсько-українських зв'язків, а саме: мовної інтерференції і мовознавчих контактів, зокрема етимології гунгаризмів, поширених у західноукраїнських говорах, пам'ятках староукраїнської мови, лексикографічних працях, творах художньої літератури, охарактеризовано історію українського мовознавства в Угорщині, подано бібліографію праць з українського мовознавства окремих авторів, проаналізовано українсько-угорські та угорсько-українські словники. Дослідження такого роду виконане в угорському та українському мовознавстві вперше. Для мовознавців – науковців, викладачів, студентів, а також для широкого кола філологів.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (протокол №4 від 27.05.2021)

Підготовлено Видавничим відділом спільно з кафедрою філології
Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

Автор:

Єлизавета Барань

Рецензенти:

Мігай Кочіш – доктор філологічних наук, професор (Сегедський університет)

Степан Черничко – доктор гуманітарних наук, професор

(Закарпатський угорський інститут ім. Ф. Ракоці II)

Тетяна Ястремська – доктор філологічних наук, старший науковий співробітник

(Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України)

Технічне редагування та верстка: *Мелінда Орбан та Олександр Добош*

Коректура: *авторська*

Дизайн обкладинки: *Єлизавета Барань, Ласло Веждед та Мелінда Орбан*

На обкладинці зображено восьму сторінку Русько[-]мадярського словаря Л. Чопея (Rutén-magyar szótár. Irta: Csopai László. Budapest. 1883. 8. / Русько[-]мадярський словарь. Написав: Ласловь Чопей. Будапешт, 1883. С. 8)

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр "Опацої Черє Янош" при ЗУІ ім. Ф. Ракоці II*

Відповідальний за випуск:

Олександр Добош (начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ф. Ракоці II)

За зміст монографії відповідальність несе автор

**Друк наукового видання здійснено за підтримки уряду Угорщини
та Угорської академічної ради Закарпаття**

MEGVALÓSULT A MAGYAR KORMÁNY
TÁMOGATÁSÁVAL

MINISZTERELNÖKSÉG
NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKÁRSÁG

BETHLEN GÁBOR
Alap

KÁRPÁTALJAI MAGYAR
KMAT
AKADÉMIAI TANÁCS

Видавництво: Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II (адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua) та ТОВ «РІК-У» (адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88000. Електронна пошта: print@rik.com.ua)

Поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»

ISBN 978-617-8046-09-5

© Єлизавета Барань, 2021

© Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА (Андраш Золтан)	11
ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1. ЛЕКСИКА УГОРСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ:	
ЇЇ МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	15
1.1. Тлумачення гунгаризмів в історичних словниках української мови.....	16
1.2. Гунгаризми у староукраїнських пам'ятках XIV–XVII століть	26
1.3. Гунгаризми у «Словарі української мови» за редакцією Бориса Грінченка	32
1.4. Запозичення з угорської мови в українській літературі.....	40
1.4.1. Гунгаризми у творах західноукраїнських письменників кінця XIX–початку XX століття	40
1.4.2. Гунгаризми у творах українських письменників Закарпаття.....	54
1.5. До питання етимології закарпатських діалектизмів.....	69
РОЗДІЛ 2. З ІСТОРІЇ ЛІНГВОУКРАЇНІСТИКИ В УГОРЩИНІ	83
2.1. Ласлов Чопей.....	83
2.1.1. Педагог, філолог, перекладач	83
2.1.2. Укладач підручників.....	84
2.1.3. Лінгвіст	86
2.1.4. Лексикограф	88
2.1.5. Аттіла Голлош про життя і творчість Л. Чопея	95
2.2. Шандор Бонкало.....	96
2.2.1. Життєвий шлях і освітянська діяльність	97
2.2.2. Наукова діяльність: українська мова, діалектологія і література	98
2.3. Гіядор Стрипський.....	112
2.3.1. Життєвий шлях	113
2.3.2. Діяльність у сфері філології	115

2.4. Ласло Деже	124
2.4.1. Біографічні відомості.....	125
2.4.2. Наукова діяльність: історична діалектологія.....	126
2.4.3. Бібліографія праць з українського мовознавства.....	142
2.5. Еміль Балецький	144
2.5.1. Життєвий шлях.....	144
2.5.1.1. Перший етап наукової діяльності (1942–1943).....	147
2.5.1.2. Бібліографія.....	163
2.5.1.3. Другий етап наукової діяльності (1948–1979).....	164
2.5.1.4. Бібліографія.....	179
2.5.2. Дослідник українських говорів на території сучасної Угорщини.....	180
2.5.2.1. Бібліографія.....	182
2.5.3. Історик української мови.....	183
2.5.3.1. Бібліографія.....	189
2.6. Шандор Мокань	189
2.6.1. Життєвий шлях і освітянська діяльність.....	190
2.6.2. Мовознавча діяльність.....	191
2.6.3. Бібліографія з українського мовознавства.....	195
2.7. Іштван Ковтюк	198
2.7.1. Життєвий шлях і освітянська діяльність.....	198
2.7.2. Наукова діяльність.....	199
2.7.3. Бібліографія з проблем угорської діалектології та українсько-угорських міжмовних контактів.....	207
2.8. Іштван Удварі	208
2.8.1. Життєвий шлях і освітянська діяльність.....	209
2.8.2. Наукова діяльність: лексикографія, українсько-угорські міжмовні контакти.....	210
2.8.3. Внесок у реабілітацію наукової спадщини Антонія Годинки.....	213
РОЗДІЛ 3. УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКЕ ТА УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ СЛОВНИКАРСТВО: ВІД ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ	227
ВИСНОВКИ	261

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	265
ДОДАТКИ	299
РОЗДІЛИ МОНОГРАФІЇ, ОПУБЛІКОВАНІ ЯК СТАТТІ.....	303
ПОКАЖЧИК СЛІВ.....	305

Édesapám emlékére
Пам'яті батька присвячую

ПЕРЕДМОВА

Угорська славістика по-справжньому потребує фахівців, які є висококваліфікованими спеціалістами в галузях українського мовознавства і при цьому також добре орієнтуються в угорській лінгвістиці. Така потреба існує і в зворотному напрямі: в українській лінгвістиці необхідні такі україністи, що на високому рівні володіють угорською мовою і мають знання з угорського мовознавства. Такі спеціалісти зазвичай формуються в умовах українсько-угорської двомовності на Закарпатті, де поруч із природною двомовністю присутні й інституційні можливості того, аби дослідники тем, що становлять взаємний інтерес в угорському та українському мовознавстві, отримали відповідну підготовку та фахову підтримку з обох боків у ході своєї наукової діяльності.

З радістю випускаю у світ монографію Єлизавети Барань, яка, без сумніву, є однією з кращих представниць цієї подвійної прив'язаності, що підтверджує і її тривала дослідницька кар'єра. Рідною мовою науковиці є угорська, навчалася вона на спеціальності «українська мова й література» філологічного факультету Ужгородського державного університету, де серед іншого мала можливість слухати лекції таких знаних мовознавців, як Йосип Дзендзелівський, Іван Сабадош та Михайло Сюсько. Сьогодні вона викладає дисципліни з української мови та українського мовознавства студентам у Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II та Ніредьгазькому університеті. З відкриттям кордонів Є. Барань подалася до Наукового університету ім. Лоранда Етвеша в Будапешті, де вступила до аспірантури за спеціальністю «слов'янське мовознавство». Роботу над дисертаційним дослідженням спочатку розпочала під керівництвом Іштвана Удварі, а після його передчасної смерті її науковим керівником став я. Навчаючись у аспірантурі, пані Єлизавета відвідувала лекції Іштвана Ньомаркої (Nyomárkay István) та Яна Баньчеровські (Bańcerowski Janusz), консультувалася з Шандором Моканем (Mokány Sándor) та Іштваном Ковтюком (Kótyuk István), які також походили із Закарпаття. За час навчання Є. Барань опублікувала низку статей, присвячених угорсько-українським міжмовним контактам, на які звернули увагу знані мовознавці Угорщини. Тож цілком

закономірно, що у рік захисту дисертації (2010) вона одержала премію ім. Золтана Гомбоца, що присуджується Товариством угорського мовознавства найбільш перспективним і талановитим молодим лінгвістам. Єлизавета Барань здобула визнання не тільки в угорському, а й в українському науковому світі: присуджений в Угорщині ступінь доктора філософії (PhD) вона успішно нострифікувала в Україні, продовжила публікуватися, була запрошена до редакційних колегій кількох українських фахових наукових періодичних видань. Результати її досліджень публікує як київський журнал «Українська мова», так і будапештський «Magyar Nyelv», а з-поміж виданих на сьогодні 150 наукових публікацій ціла низка побачила світ в інших країнах (Австрія, Чехія, Польща, Румунія, Сербія, Словаччина, США).

З цієї багатой наукової спадщини до пропонованого Вашій увазі видання увійшли статті, що стосуються українсько-угорських міжмовних контактів та історії угорської україністики. Розсіпані раніше по різноманітних журналах та збірниках матеріалів конференцій публікації тепер зібрані воедино і структуровані як монографічне дослідження, що, безперечно, сприятиме кращому пізнанню двох мов і культур та збільшить зацікавленість до української та міжнародної славістики.

Будапешт, 19 квітня 2021 р.

Андраш Золтан

Б 30 Єлизавета Барань

Hungaro-Ucrainica. Угорсько-українські зв'язки: мовна інтерференція і мовознавчі контакти. Наукове видання (монографія) Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II / Автор: Єлизавета Барань. Берегове–Ужгород: ЗУІ ім. Ф. Ракоці II – ТОВ «РІК-У», 2021. – 312 с. (українською мовою)

ISBN 978-617-8046-09-5

У монографії висвітлено питання угорсько-українських зв'язків, а саме: мовної інтерференції і мовознавчих контактів, зокрема етимології гунгаризмів, поширених у західноукраїнських говорах, пам'ятках староукраїнської мови, лексикографічних працях, творах художньої літератури, охарактеризовано історію українського мовознавства в Угорщині, подано бібліографію праць з українського мовознавства окремих авторів, проаналізовано українсько-угорські та угорсько-українські словники. Дослідження такого роду виконане в угорському та українському мовознавстві вперше. Для мовознавців – науковців, викладачів, студентів, а також для широкого кола філологів.

УДК 81'282(=161.2)(439.23)

Наукове видання

HUNGARO-UCRAINICA
УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ:
МОВНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ І МОВОЗНАВЧІ КОНТАКТИ

Монографія

2021 р.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (протокол №4 від 27.05.2021)

Підготовлено Видавничим відділом спільно з кафедрою філології
Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

Автор:

Єлизавета Барань

Рецензенти:

Мігай Кочіш – доктор філологічних наук, професор (Сегедський університет)

Степан Черничко – доктор гуманітарних наук, професор
(Закарпатський угорський інститут ім. Ф. Ракоці II)

Тетяна Ястремська – доктор філологічних наук, старший науковий співробітник
(Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України)

Технічне редагування та верстка: *Мелінда Орбан та Олександр Добош*

Коректура: *авторська*

Дизайн обкладинки: *Єлизавета Барань, Ласло Веждед та Мелінда Орбан*
На обкладинці зображено восьму сторінку Русько[-]мадярського словаря Л. Чопея
(Rutén-magyar szótár. Irta: Csoréi László. Budapest. 1883. 8. / Русько[-]мадярський
словарь. Написав: Ласлов Чопей. Будапешт, 1883. С. 8)

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр "Опаці Черє Янош" при ЗУІ ім. Ф. Ракоці II*

Відповідальний за випуск:

Олександр Добош (начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ф. Ракоці II)

За зміст монографії відповідальність несе автор

**Друк наукового видання здійснено за підтримки уряду Угорщини
та Угорської академічної ради Закарпаття**

Видавництво: Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II
(адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90 202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua)
Статут «Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II»
(Затверджено протоколом загальних зборів Благодійного фонду За ЗУІ, протокол
№1 від 09.12.2019р., прийнято Загальними зборами ЗУІ ім. Ф.Ракоці II, протокол №2
від 11.11.2019р., зареєстровано Центром надання адміністративних послуг
Берегівської міської ради, 12.12.2019р.) та **ТОВ «РІК-У»** (адреса: вул. Гагаріна 36, м.
Ужгород, 88 000. Електронна пошта: print@rik.com.ua) *Свідоцтво про внесення
суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовників і
розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року*
Поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»

Підписано до друку 28.09.2021. Шрифт «Times New Roman».

Папір офсетний, щільністю 80 г/м². Формат 70x100/16.

Ум. друк. арк. 25,4. Тираж 300. Замовл. № 2484, № 2492.